

“ભસ? આટલું જ ? બે કુમળી જુંદગીમાં પરીવર્તન લાવવા માટે આટલી જ રકમ ? મારી પાસે તો કેટલું બધું છે અને આ લોકો પાસે તો કંઈ જ નથી!”

- Scott Neeson : હાંલીવુડનો એક અનોખો આદમી.

આજે, કેટલાં વર્ષો પછી હું આ રેલ્વે ગાડીમાં, બારી પાસેની સીટમાં બેઠો! આખી મુસાફરીમાં હવે મઝા આવશે. અત્યારે તો મને મારી અમેરીકાની મોંઘી BMW ગાડીની પણ પડી નહોતી. એટલો હું ખુશ હતો.

પ્લેનમાં પણ “વીન્ડો સીટ” નો આગ્રહ લોકોને ક્યાં નથી હોતો? બારી પાસેની જગા તો મને મળી ગઈ પણ રેલ્વે ડીપાર્ટમેન્ટે બારી પાસેની આ સીટની બધી મઝા મારી નાખી છે. સળીયા આડા મારી દીધા છે. મઝાથી ડોકું બહાર કાઢીને દૂર સુધી કાંઈ જોઈ શકાતું જ નથી. હું નાનો હતો ત્યારે આ સળીયા નહોતા.

ગાડી ઉપડી.....

મુંબઈનાં પરગણાંની હદ વટાવીને હવે ગમડાનાં સ્ટેશનો શરૂ થયાં. એ પીળા પટિયા ઉપર કાળા અક્ષરે લખેલાં એકે એક ગામનાં નામ વાંચતાં બાળપણ ખળભળી ઉઠતું હતું. ગામડાના સ્ટેશને ગાડી ઊભી રહેતી કે તરત નાની નાની છોકરીઓની બૂમાબૂમ અને દોડાદોડ શરૂ થતી. પ્લેટફોર્મની બીજી બાજુએથી પડીયામાં એમનાં ફળ વેચવા એ બુમો પાડતી.

“તાજા ચિકુ....લો કાકા, તાજાં જ છે....લો એક વધારે મૂકી આપું....જલ્દી કરો...ગાડીની વીસલ થઈ ગઈ છે....” બારી સુધી એનો ચીકુનો પડિયો પહોંચે એટલા માટે થવાય એટલી ઊંચી એ છોકરીઓ થતી. એમને વકરો કરાવવા ખાતર પણ હું દરેક સ્ટેશને કાંઈક ને કાંઈક ખરીદતો અને ડબ્બામાં બેઠેલાં છોકરાંને આપી દેતો. એ પણ ખુશ થતાં. અમેરીકન ડૉલર ખિસ્સામાં હોય પછી શી ધ્યતા! હું તો વળી અમેરીકામાંય પાંચ પૈસે સુખી ગણાતો માણસ હતો.

કેટલાંક સ્ટેશને પાણીવાળી છોકરીઓ ઘડો લઈને “બાંમણીયા પાણી”ની બૂમાબૂમ કરતી આમ તેમ દોડતી. પાણી પીને લોકો પૈસા ચૂકવતા તો એ પૈસા પણ એ છોકરીઓ અંદર ઘડામાં જ નાખતી. એ ગંદા પૈસા પીવાના પાણીમાં નાખીને આ રીતે એણે પાણીને ગંદુ અથવા ‘પોલ્યુટ’ ના કરવું જોઈએ એવી સલાહ હું આપું તો એને ગળે ઉતરે ખરી !

એક મોટા જંકશન ઉપર ગાડી ધીમી પડી. ગાડી ઊભી રહે તે પહેલાં તો “ગરમ ભજીયા” “ચાય ગરમ” “આ...ભાજી પૂરી” “ઠંડા મીઠા થમ્ઝ-અપ...” વગેરે બૂમો પાડતા ફેરીયાઓની નાસભાગ શરૂ થઈ. ગ્રાહક શોધવા ગાડીના એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી બૂમો પાડતા આ ફેરીયાઓની આંખોમાં રોજીરોટીની જબરી તલપ દેખાતી. એ મોટા સ્ટેશન ઉપર વીસેક મિનિટનો આરામ કરી ગાડી પાછી ઉપડી.

ગાડી ઉપડી એટલે ગાડીની અંદર હવે ફેરીયાઓની હેરાફેરી શરૂ થઈ.

“...આ ખારી ને કડક શીંગ...ભાઈ...આ દેશી કાજુ આવી ગયા. બોલો કાકા કેટલી આપુ?” મારા તરફ જોઈને એણે સીધુ જ પુછ્યું.

શીંગવાળો જાય ત્યાં ચણાની દાળવાળો આવે.

“આ ચટાકેદાર ચણાની દાળ ખાઈ લો...” એટલી ગીરદી વચ્ચે ફટ દઈને એ ફેરીયો તળેલી દાળનો ટોપલો એના ઘૂંટણ ઉપર ટેકવી બધા પેસેન્જરોને વ્યક્તિગત પૂછી વળતો. ઝીણી સુધારેલી ડુંગળી અને કાપેલા લીંબુની વાસ આખા ડબ્બામાં

કેટલાય પેસેન્જરોના મોમાં પાણી લાવી, ભૂખ લગાડી દેતી. એની આ ચાલાકીથી એનો બીઝનેસ થઈ જતો. ઘણા લોકો ખાઈ નાખતા. મને પણ મોમાં પાણી આવી જતું. પણ સમસમીને બેસી રહેતો. ત્રીસ બત્રીસ વર્ષથી અમેરીકન બની ગયેલું મારું પેટ આ દાળ સહન ના કરી શકે તો પાછી ઉપાધી!

આ બધો દેશી “ઘોંઘાટ” હું કોણ જાણે કેટલાંય વર્ષો પછી ફરી પાછો માણી રહ્યો હતો! મારા બાળપણના દિવસોની રેલ્વે મુસાફરી અને અત્યારની આ રેલ્વે મુસાફરીમાં કાંઈ ખાસ ફરક નહોતો લાગતો. એ જ ગીરદી. એ જ ગંદકી. વ્યવસ્થા અને સગવડ વધવાને બદલે માત્ર માનવ વધ્યાં હતાં. વધેલાં માનવ સાથે સંકળાએલા બીજા પ્રશ્નો પછી આપોઆપ વધે.

ચણાની દાળવાળો ગયો....

હવે ચૌદ-પંદર વર્ષનો એક છોકરો આવ્યો. થોડીવાર તો એણે એની બે આંગળીઓ વચ્ચે ભરવી રાખેલા લાકડાના ટુકડા આબાદ રીતે વગાડ્યા. હું સાંભળતો જ રહ્યો. પછી એક જુની ફીલ્મનું ગીત એણે લલકાર્યું. એના લલકારથી ડબ્બો આખો શાંત થઈ ગયો. બધા ગીત સાંભળવામાં તલ્લીન થયા. એના અવાજમાં ગજબની મીઠાશ અને બુલંદી હતી....સંગીતની દૃષ્ટિએ કહું તો એના અવાજમાં ગજબની મધુર જીવારી, કલાત્મક ખટકા, બારીક મુરકી અને મધ જેવી મીઠાશ ભરેલી હતી. કુદરતે એને બહુ સુરીલા અવાજની ભેટ આપી હતી. મને શાસ્ત્રીય સંગીતનું જ્ઞાન છે એટલે આ છોકરાના ગળાની કદર હું બરાબર કરી શકતો હતો. કેટલી ટેલન્ટ ભરેલી હતી! What a built-in exceptional voice and talent!

ગીત પુરૂ કરીને એણે બધા પાસે હાથ લંબાવ્યો. કોઈએ દસ પૈસા તો કોઈએ પાંચ પૈસા એની હથેળીમાં મૂક્યા. મોટા ભાગના તો હાથના ઈશારાથી કહી દેતા કે ‘આગળ જા.’

મેં ખીસ્સામાંથી ચૂપચાપ દસ રૂપિયાની નોટ કાઢી. કોઈને દેખાય નહીં એ રીતે ઝીણી ગડી વાળીને એના હાથમાં મૂકી. મારે આખા ડબ્બામાં જાહેર નહોતું કરવું કે મેં એને દસ રૂપિયા આપ્યા. પણ એ ગધેડાએ ગડી ઉકેલી અને ત્રણ વખત એ દસની નોટ કપાળે અડકાડી મને સલામ ભર્યા કરી. આખા ડબ્બાને ખબર પડી ગઈ કે આ માણસે દસ રૂપિયા આપ્યા.

“સાહેબ, આપને બીજાં ક્યાં ગીતો સાંભળવાં છે? હું સંભળાવું.”

“તારે જે ગાવાં હોય તે ગા.” બધા પેસેન્જરો મારા તરફ તાકી રહ્યા હતા. મને જરા બેહુદુ અને વીચીત્ર લાગવા માંડ્યું. પછી તો એણે બીજાં ચારેક ગીતો એના બુલંદ અવાજે ગાયાં. બહુ જ સુરીલાં અને તાલ બધ્ધ.

વડોદરા આવતું હતું. મેં ઊતરવાની તૈયારી કરી. પ્લેટફોર્મ ઉપર ગાડી થંભી.

“સાહેબ, તમે અહીં વડોદરામાં રહો છો?” એ મારી પાછળ જ ઊતર્યો હતો.

“હા....તું?” ઉતાવળે સ્ટેશનની બહાર નીકળવા પ્રયત્ન કરતાં મેં પુછ્યું.

“હું પણ અહીં જ રહું છું.”

“કઈ જગાએ?”

“પે....લા રેલ્વેપુલની પાછળ એક ઝુંપડપટ્ટી છે એમાં

રેલ્વે-સીંગર

- આનંદ રાવ

gunjan.gujarati@gmail.com

મારું એક ખોરડું છે.”

અમે સ્ટેશનની બહાર નીકળ્યા. એ છોકરો મારી સાથે જ ચાલ્યા કરતો હતો. હું રીક્ષા શોધવા લાગ્યો. ત્યાં અચાનક એ છોકરાએ મને સવાલ કર્યો,

“સાહેબ, તમે મારા ખોરડામાં આવશો? હું તમને બીજાં ઘણાં ગીતો, સંભળાવીશ.” એનો આ સવાલ સાંભળીને હું એના તરફ તાર્કી રહ્યો. બેવકુફ જેવો! હું શું કરું તારા ખોરડામાં આવીને! દસ રુપિયા આપ્યા એમાં આટલો બધો દબાઈ ગયો! હિન્દુસ્તાનના ગરીબોની આ જ એક કમજોરી છે. ‘ગરીબડાં’ બની જાય છે. ‘ગરીબ’ અને ‘ગરીબડાં’ આ બંને શબ્દોમાં ફરક છે. અમેરીકામાં પણ ગરીબો ક્યાં નથી! પણ એ ‘ગરીબડાં’ નથી.

તરત મને પાછું બીજું જ કાંઈ સ્કુર્પુ. કોણ જાણે કેમ પણ આ છોકરાના આ સવાલથી મારા હૈયામાં કાંઈક થયું. કાંઈક જાગી ઊઠ્યું. હું સ્થિર ઊભો રહી ગયો. છોકરા તરફ તાર્કી રહ્યો. એના મોં ઉપર નર્ચુ કુતુહલ હતું. આશાઓ હતી. મને જાણે એ ખેંચતો હતો.

“તારું નામ શું અલ્યા?”

“ગંગલો....”

ગંગલાની આ વાતને હમણાં આટલે અટકાવીને બીજી એક સત્ય ઘટના તરફ આપનું ધ્યાન દોરું.

કોઈક અમેરીકન માસિકમાં મેં આ ઘટના વાંચેલી. કમનસીબે માસિકનું નામ યાદ નથી. એ ઘટના મને એકાએક યાદ આવી ગઈ. આ રહી:

એક મોટા અમેરીકન કોરપોરેશનના લખપતિ વેપારી એક વખત, પોતાના ધંધાર્થે, સાઉથ-અમેરિકામાં ગયા હતા. દિવસનું કામ પતાવી સાંજે પોતાની ફાઈવ-સ્ટાર હોટેલ ઉપર આવ્યા. દરવાને દ્વાર ખોલીને સાહેબને અંદર જવા દીધા. બારણું બંધ થાય તે પહેલાં એ અમેરીકન વેપારીએ બહાર કાંઈ બળભળાટ સાંભળ્યો. બારણું ખોલી એ તરત બહાર આવ્યા. દરવાનને પૂછતાછ કરતાં એમને ખબર પડી કે દસ-અગિયાર વર્ષનો એક છોકરો એમના બૂટ પોલીશ કરવા માગતો હતો. પણ દરવાને ધક્કો મારીને એને અંદર આવતો અટકાવી દીધો હતો.

“ક્યાં છે એ છોકરો?” વેપારીએ પૂછ્યું.

“પેલો ઊભો....”

ઈશારો કરીને વેપારીએ એ છોકરાને પાસે બોલાવ્યો. પગ લાંબો કરીને બૂટ પોલીશ કરવા કહ્યું. છોકરો ખુબ ઉત્સાહમાં આવી ગયો. ફાટેલી થેલીમાંથી બ્રશ કાઢ્યું. પોલીશની ડબ્બી ખોલી. વેપારીએ જોયું કે આ છોકરાની ડબ્બીમાં પુરતો પોલીસ પણ નહોતો. જેમતેમ ખોતરી ખોતરીને એ ડબ્બીમાંથી પોલીશ કાઢતો હતો. એના બ્રશ ઉપર સરખા વાળ પણ નહોતા. મોટા ભાગના ઉખળી ગયા હતા. ફાટેલી ચઢી અને બનિયન પહેરીને ઉઘાડે પગે આખો દીવસ મજૂરી કરીને આ છોકરો પેટ ભરતો હતો.

“અલ્યા તારે નવું બ્રશ અને પોલીશની ડબ્બીઓ જોઈએ છે?” અમેરીકન વેપારીએ પૂછ્યું.

“હા..સાહેબ...” છોકરાએ આનંદ વ્યક્ત કર્યો.

‘કાલે સવારે દસ વાગે અહીં આવી જજે.’ કહીને અમેરીકન અંદર હોટેલમાં ચાલ્યા ગયા.

છોકરો તો વહેલી સવારથી જ આવીને બહાર હોટેલના દરવાજે રાહ જોતો બેઠો. સમય થતાં અમેરીકન વેપારી બહાર દેખાયા. દરવાને એમને માટે ટેકસી તૈયાર રાખી હતી. દોડીને છોકરો ટેકસી પાસે જઈને ઊભો રહ્યો. હસીને વેપારીએ છોકરાને અંદર આવી જવા ઈશારો કર્યો. છોકરો હરખ ઘેલો બની ગયો. જીંદગીમાં પહેલીવાર કદાચ ટેકસીમાં બેસતો હશે.

પોતાની મીટીંગના સ્થળે પહોંચતાં પહેલાં વેપારીએ ડ્રાયવરને સુચના આપી કે બજારમાં જ્યાં બૂટપોલીશની સામગ્રી મળે એ દુકાને વચમાં ટેકસી થોડી વાર રોકવી.

દુકાન આવી એટલે વેપારીએ છોકરાને કહ્યું ...

“જા, તું પોલીશ અને બ્રશ લઈ લે.”

છોકરાએ મોટામાં મોટી ડબ્બી અને સારામાં સારું બ્રશ લીધું અને હાથ ઊંચો કરી અમેરીકન વેપારીને દુરથી બતાવી એમની સંમતી માગી. અમેરીકન વેપારીએ ઈશારાથી વધારે બ્રશ અને ડબ્બીઓ લેવા કહ્યું. છોકરાએ પાછી બે ડબ્બી ઉપાડી અને હરખઘેલા બની અમેરીકન તરફ જોયું. અમેરીકને હસીને ફરી ઈશારો કર્યો. છોકરાએ હવે દસેક ડબ્બીઓ ઉપાડી. પાંચ સાત બ્રશ લીધાં. બૂટપોલીશને લગતો બીજો સામાન પણ ઉપાડ્યો. આનંદનો માર્થો છોકરો અર્ધા પાગલ જેવો થઈ ગયો હતો. અમેરીકન વેપારી ટેકસીમાંથી હસતા હસતા બહાર નીકળ્યા અને દુકાનદારને બધા પૈસા ચૂકવી દીધા. છોકરાને માથે હાથ ફેરવી હસતે મોઢે વિદાય કર્યો.

આ વાતને વીસ-પચીસ વર્ષ વીતી ગયાં. એક દિવસ એ અમેરીકન વેપારીની અમેરીકા સ્થિત કોરપોરેટ ઓફીસ ઉપર પાંત્રીસ સાડત્રીસ વર્ષનો એક ફાંકડો વેપારી મળવા આવ્યો. એણે ખિસ્સામાંથી એ અમેરીકન વેપારીનું વીસ વર્ષ જુનું કાર્ડ કાઢીને સેક્રેટરી બાઈને કહ્યું કે મારે આ સાહેબને મળવું છે. કાર્ડ જોઈને સેક્રેટરીને બહુ નવાઈ લાગી. પણ એ કાંઈ બોલી નહી. ચુપચાપ એને અંદર આલિશાન ઓફીસમાં લઈ ગઈ. અંદર બેઠેલા સજજને એ જુનું કાર્ડ હાથમાં લઈ વાંચ્યું અને જવાબ આપ્યો,

“આ સજજન તો વર્ષોથી નિવૃત્ત થઈ ગયા છે. હવે ઓફીસે આવતા નથી. હું એમનો દિકરો છું. હું આપની શી મદદ કરી શકું?”

“સાહેબ, મારે ગમે તેમ કરીને પાંચ મિનિટ માટે પણ એમને મળવું છે. હું સાઉથ-અમેરીકાથી આવું છું. પ્લીઝ....મને એમની મુલાકાત કરાવી આપો....”

પછી તો વેપારીનો દીકરો આ સાઉથ અમેરીકન વેપારીને પોતાને ઘરે લઈ ગયેલો અને વૃદ્ધ પીતાની મુલાકાત કરાવી આપેલી.

મુલાકાત વખતે આ યુવાન સાઉથ અમેરીકન વેપારીએ એ વયોવૃદ્ધ અમેરીકનના હાથમાં પોતાનું કાર્ડ મુક્તાં લાગણીઓથી ઉભરાતા, ગળગળા અવાજમાં પોતાની ઓળખાણ આપી.

“સાહેબ, આજથી પચીસેક વર્ષ પહેલાં આપ મને તમારી ટેકસીમાં બેસાડીને અમારા શહેરના બજારમાં લઈ ગયેલા. મારે જોઈએ એટલી બૂટ પોલીશની ડબ્બીઓ અને બ્રશ બહુ ઉદારતાથી આપે મને ખરીદી આપેલી. આ બધું કદાચ આપને યાદ નહી હોય. પણ તે દીવસે આપે મને ગરીબીની ખાઈમાંથી બહાર કાઢવા હાથ લંબાવ્યો હતો. એ દીવસની આપની એ મદદના દોરડાથી હું બહાર નીકળી આવ્યો છું. એ દીવસે આપે આપેલા ટેકાથી હું ગરીબીના કુવામાંથી બહાર નીકળ્યો છું. આજે એ જ શહેરમાં મારી જોડા બનાવવાની મોટી કેક્ટરી છે. મારી કંપનીના જોડા દેશ વિદેશમાં એક્સ્પોર્ટ થાય છે. હું ઘણા છોકરાઓને કામ આપુ છું અને સાથે સાથે આપની જેમ એમને જીવનમાં આગળ વધવા માટે બધી રીતનો ટેકો કરું છું. આજે હું આપનું એ ઋણ કેવી રીતે અદા કરું?” યુવાનની આંખો ઉપકારથી છલકાઈ આવી.

વૃદ્ધ અમેરીકન લાકડીના ટેકે સોજામાંથી ઊભા થયા. યુવાનને ગાઢ આલ્વીગનમાં લીધો અને પોતાની સાથે જમવા ડાયનીંગ ટેબલ તરફ લઈ ગયા.

ગંગલા તરફ જોતાં જોતાં મારા મનમાં બૂટ પોલીશ કરનારા છોકરાની ઘટના ઉછાળા મારવા લાગી....આ અમેરીકન

વેપારીની જેમ હું આ ગંગલાની જીંદગીમાં કાંઈ ફરક લાવી શકું ખરો!? Could I make a difference in this lad's life?! અમેરીકામાં હું પણ પૈસા તો ઘણા કમાયો છું. હજુ પણ કમાઉં છું. ઈન્કમ ટેક્સથી બચવા જુદી જુદી સંસ્થાઓમાં દાન પણ કરું છું. પરંતુ આ ગંગલા જેવા કોઈ છોકરાની જીંદગીને મેં સીધો સ્પર્શ કદી કર્યો નથી. મારા પોતાના વ્યવસાયમાં જ ડૂબ્યો રહ્યો છું. મારી અંગત જીંદગીની બહાર મેં ડોકિયું ય કર્યું નથી. ગરીબી માટે કામ કરતી સંસ્થાઓને ડોનેશનના ચેક લખ્યા શીવાય મેં કંઈ કર્યું નથી. તે પણ એ સંસ્થા ઉપર ઉપકાર કરતો હોઉં એવા અહંકારથી ચેક આપ્યા છે. મહાભારતમાં એવા દાનને "તામસીક દાન" કહ્યું છે. આજ સુધી કોઈકની જીંદગીને સીધો સ્પર્શ મેં કર્યો નથી. એવા ક્રીસ્ટા તો ઘણા વાંચ્યા છે.

અત્યારે આ ગંગલો મારી સામે "સાત્વીક દાન"નો મોકો બનીને આવ્યો લાગે છે. એના મોઢા તરફ હું તાકી રહ્યો. બાહોશ છોકરો છે. કુદરતે એને મધુર અવાજની "ગીફ્ટ" આપી છે. મારે કંઈક કરવું જોઈએ. I may be able to touch one life and make a difference. થોડીવાર વિચાર કરીને મેં કહ્યું.

"ગંગલા...ચાલ...પાંચ-દસ મીનીટ માટે તારી સાથે આવું છું. બતાવ તારું ખોરડું." ગંગલો જબરો ઉત્તેજીત થઈ ગયો. એણે મારી નાની સૂટકેસ પોતાને માથે લઈ લીધી. અમે ચાલ્યા. ઝુંપડપટ્ટી પાસે આવ્યા ત્યાં મારે મોઢે અને નાકે રૂમાલ દાબવો પડ્યો. ખુલ્લી ગટરોમાંથી ગંદકીની નરી વાસ આવતી હતી! આખી ઝુંડપટ્ટીનું વર્ણન ક્યાં કરવા બેસુ? ઝુંપડ પટ્ટીથી કોઈ અજાણ્યું નથી. અને આમેય એ વર્ણન કંઈ બહુ રુળુ ના હોય.

"આ મારું ખોરડું સાહેબ." એણે સૂટકેસ નીચે મૂકી. છ ફુટ અને ચાર ફુટની જગા હતી. એના ઉપર કંતાનનું છાપરું હતું. કટાએલા પતરાનાં ટુકડા, પુઠાં અથવા જે મળ્યું એનાથી દીવાલો ઊભી કરી હતી. હું તો અંદર સરખી રીતે ટટાર ઊભો પણ નહોતો રહી શકતો. એક ખુશામાં નાનું માટલું હતું અને એક ગોદડી હતી. બસ. બીજું કાંઈ નહીં. ખોરડામાં ઊભા ઊભા અમે વાતો કરતા હતા ત્યાં ચોંટક વર્ષની એક છોકરી પાણીની ડોલ ભરીને આવી. મને, ઉજળિયાત કોમના સાહેબને, ઓર્યોતો અંદર ઊભેલો જોઈને એ એકદમ ડરી ગઈ. હેબતાઈ ગઈ. ઝડપથી ડોલ નીચે મુકીને એ બાજુમાં જઈને ઊભી રહી ગઈ. આ છોકરી ઉપર પણ નરી ગરીબી દેખાતી હતી. ફાટેલાં, થીંગડાં મારેલાં એનાં કપડાંમાંથી સ્પષ્ટ દેખાતું હતું કે એ હવે યૌવના બની રહી હતી.

થોડું હસીને મેં ગંગલા તરફ જોયું અને પુછ્યું.

"આ છોકરી કોણ છે અલ્યા?"

"એ...એ..." ગંગલો શરમાઈ ગયો.

મેં ફરી છોકરી તરફ જોયું. મારી નજર પડતાં એ તો બિચારી શરમથી સાવ ઓગળી ગઈ. કરોડપતિ હોય કે ભિખારી હોય...પહેલા પ્રેમના શરમના શેરડા સરખા જ હોતા હશે એવું લાગે છે. કરોડપતિ છોકરા છોકરીઓના મોં ઉપરથી તો કદાચ શરમના આ નાજુક શેરડા પૈસાથી ધોવાઈ પણ જતા હશે.

"તારું નામ શું છે?" મેં છોકરીને પુછ્યું.

"ગંગલી..." બોલતાં બોલતાં એણે બે હથેળીઓ વચ્ચે મોઢું દાબવા પ્રયત્ન કર્યો. એનું નામ સાંભળીને મને હસવું આવી ગયું.

"ગંગલો અને ગંગલી...સરસ..."

ગંગલી ઝડપથી બહાર નીકળીને જતી રહી. મેં ગંગલા સાથે પાછી વાત શરૂ કરી.

"ગંગલા, તારો અવાજ બહુ મીઠો છે. તારે રીતસરનું સંગીત શિખવું છે?" મેં સીધો સવાલ કર્યો.

"હા સાહેબ...પણ મને કોણ શીખવાડે!"

"હું વ્યવસ્થા કરું."

"સાહેબ, તો તો તો..." એ આગળ કાંઈ બોલી શક્યો નહીં. એના માન્યામાં નહોતું આવતું. એનું તકદીર જાણે આજે ખુલી ગયું હોય એવું એને લાગતું હતું. એના મોં ઉપર ધન્યતાના ભાવ ધસી આવ્યા હતા. આનંદનો માર્યો એ ગ.ગ.પ.પ.પ. થઈ ગયો હતો. હું - ભણેલો ગણેલો મોટો "સાહેબ" - એની ઝુંપડીમાં સાચેસાચ જીવતો જાગતો ઊભો રહ્યો છું...અને એને સંગીત શીખવવાની વાતો કરી રહ્યો છું ... આ બધું બની રહ્યું છે એ એને કદાચ સપના જેવું લાગતું હશે.

"સાંભળ, ગંગલા. બે દિવસ પછી, રવિવારે, સવારે દસ વાગે તું મને આ સરનામે મળવા આવજે. હું લખી આપુ છું. તને વાંચતાં તો આવડે છે ને?"

"હા સાહેબ. થોડું વાંચતાં લખતાં તો આવડે છે."

મેં મારા ખિસ્સામાંથી એક કાગળનો ટુકડો કાઢી એના ઉપર મારું નામ અને મારા મિત્રનું સરનામું લખી આપ્યું. હું મારા મીત્રને ત્યાં ઉતર્યો હતો. ત્યાં કેવી રીતે અવાય એ પણ સમજાવ્યું.

"જો...ગંગલા, હું વડોદરામાં એક જ અઠવાડિયું રહેવાનો છું. એ દરમીયાન આપણે કાંઈક કરીશું...તને આ સોસાયટી જડશે ને?"

"હા સાહેબ, હું પુછી પુછીને બરાબર શોધી કાઢીશ." એણે કાગળીયું ચડીના ખીસ્સામાં મુક્યું.

* * *

હું ત્યાંથી નીકળી ગયો.

મારી પાસેથી આજે ગંગલાને દસ રૂપિયા મળ્યા હતા એટલે એ ખુશમાં હતો એણે એના સાંજના જમણમાં આજે ભજ્યાં અને ચા સાથે અંદર જલેબી ઉમેરી અને ગંગલી સાથે બેસીને હેરથી ખાધું.

મિત્રને ત્યાં પહોંચીને હું પણ ખુશમાં હતો. મને ઉતાવળ હતી ગંગલાની જીંદગીને સ્પર્શીને આગળ લાવવાની. કોઈકની જીંદગીને સ્પર્શવાનો અખતરો હું કરવા માગતો હતો. સફળતા મળશે કે નહીં એ તો કોણ જાણે! અત્યારે તો ગંગલો એ માટે મને યોગ્ય પાત્ર લાગતો હતો.

રવિવારે સવારે ગંગલો બંગલા બહાર આવીને ઊભો રહી ગયો હતો. ઝાંપો ખોલીને આવડા મોટા ભવ્ય બંગલામાં અંદર ઘૂસી આવવાની એની હિમ્મત ચાલતી નહોતી.

ઉપરની ગેલેરીમાંથી મારી નજર એના ઉપર પડી એટલે મેં એને અંદર બોલાવ્યો. કમ્પાઉન્ડમાં આવી એ પગથીયાં ઉપર ઊભો રહ્યો. મારા મિત્રને મેં એટલું કહી રાખેલું કે એક છોકરો મને મળવા આવવાનો છે. કોઈ ભીખારી છોકરો આવશે એની તો મારા મીત્રને કલ્પના પણ નહોતી!

હું નીચે આવ્યો અને એને અંદર લીવીંગ રુમમાં લઈ બેસવા કહ્યું. સોફા ઉપર બેસતાં ગંગલો મુંઝાતો હતો. મેં આગલ કર્યો એટલે અધ્ધર અધ્ધર બેઠો. મારા મીત્રની પત્ની ચાનો મોટો કપ અને નાસ્તાથી ભરેલી મોટી ટ્રે લઈને આવ્યાં. ગંગલાનો પ્રતીભાવ-રીએક્શન-જોવામાં મને બહુ રસ પડતો હતો. ગંગલાનો કોભ, સંકોચ દુર કરીને મેં એને ધરાઈને નાસ્તો કરાવ્યો. ઓવલ્ટીન નાખેલા દૂધનો પ્લાસ આપ્યો. ગંગલાને કદાચ થતું હશે કે સીનેમાના પરદા ઉપર દેખાતા પૈસાદાર કુટુંબ વચ્ચે પોતે આવીને બેઠો છે. એનો નાસ્તો પત્યા પછી અમે બન્ને બહાર નીકળ્યા. મેં રીક્ષા કરી અને અમે સંગીત શિક્ષકને મળવા એમના ઘર તરફ રીક્ષા વાળી.

રીક્ષામાં અમારી વાતો શરૂ થઈ.

"ગંગલા, આપણે જેમને મળવા જઈએ છીએ એ એક ઘરડા મરાઠી સંગીત શિક્ષક છે. એ તને શીખવાડશે. મેં બધી તપાસ કરી લીધી છે. તારે મહેનત ખૂબ કરવી પડશે."

“એમાં હું પાછો નહીં પડું સાહેબ...”

અમારી રીક્ષા આગળ વધતી હતી. રસ્તામાં એક ઠેકાણે કુટપાથ ઉપર આંગળી ચીંધી ગંગલાએ માંડું ધ્યાન દોર્યું.

“સાહેબ, આ જુઓ...હું પહેલાં આ ઠેકાણે, આ કુટપાથ ઉપર રહેતો હતો...સાતેક વર્ષનો થયો ત્યાં સુધી.”

મેં રીક્ષા થોભાવી. ગંગલો અને હું બહાર નીકળ્યા એક બે લારીવાળાઓએ ઝાડ નીચે એમની દુકાન જમાવી હતી. એમની પાછળ થઈ અમે કુટપાથ ઉપર ચઢ્યા. કોઈ સરકારી કચેરીના કમ્પાઉન્ડની દીવાલ હતી. એના ઉપર નાના મોટા ખીલા મારીને કંતાનના છાપરાં બનાવેલાં હતાં. લાઈન બંધ આવાં કેટલાંક રહેઠાણો ઊભાં કરેલાં હતાં. કોઈકમાં કોઈ ટુંટીયું વાળીને સુતેલું હતું ... કોઈકમાં કોઈ સ્ત્રી બેઠી બેઠી કાંઈક કામ કરતી હતી. કેટલાંક રહેઠાણો આગળ ઈંટોનાં ઢેફાંથી બનાવેલા ચુલા ઉપર કંઈક રંધાતું હતું. ગંગલાએ મને એ જગ્યા બતાવી જ્યાં બાળપણમાં એ રમતો, સુતો અને જે મળે તે ખાતો હતો.

“અલ્યા ઓ...ગંગલા...” મને બુમ સંભળાઈ. બાજુમાં ભીંતને અડેલીને બેઠેલી એક ડોશીએ બુમ પાડી હતી. “અલ્યા બહુ દાડે દેખાયો. આજ કાલ ચ્યાં રહુ છું?”

ગંગલો ડોશી પાસે ગયો.

“માશી, હું હવે રેલ્વે ફાટક જોડેની ઝુંપડપટ્ટીમાં રહુ છું. ત્યાં એક ખોરડુ મળી ગયું છે.”

“સારુ થયું બેટા. ટાઢ તડકામાંથી બચી ગયો. ભગવાંન તારુ ભલુ કરે...” ડોશીએ બે હાથ ઊંચા કરી ગંગલાને શુભેચ્છા આપી.

અમે રીક્ષા તરફ પાછા આવ્યા.

“ગંગલા, આ તો અહીં બધા રક્તપિત્તીયા રહેતા લાગે છે. તું એમાં કેવી રીતે આવી પડેલો?”

“સાહેબ...” ગંગલાનો અવાજ ગૂંગળાયો. ડુમ્મો ભરાઈ આવ્યો. “સાહેબ, હું બે-ત્રણ વર્ષનો હતો ત્યારે મારા કાકા અને દાદાએ મારા બાપુજીને ઘરમાંથી પહેરેલે કપડે બહાર કાઢી મૂકેલા. અમારું આખું ઘર કડિયા કામ કરતું. મારા બાપુજી બહુ સારા કડિયા કારીગર હતા.”

“તારા બાપુને ઘરમાંથી કાઢી મૂકેલા? કેમ?”

“એમને આ રક્તપિત્ત થયો હતો...મારાં દાદીમા બિચારાં બહુ રો કકળ હતાં. એ મારા બાપાને બહાર કાઢી મુકવા નહોતાં માગતાં. પણ એમનું કોઈએ સાંભળ્યું નહીં. જેવી ખબર પડી કે મારા બાપુજીને રક્તપિત્ત છે એટલે તરત પહેરેલે કપડે એમને ઘરનાં બધાંએ બહાર કાઢી મૂકેલા. ઘરની બહાર નીકળતાં નીકળતાં મારા બાપુજીએ આશા ભરી નજરે અંદર ઊભેલી મારી મા તરફ જોયું. મારી માથી મારા બાપાનો દયામણો ચહેરો જોઈ શકાયો નહીં. તરત મને કેડમાં તેડી મારી મા મારા બાપા સાથે ચાલી નીકળી. મારી ઉમ્મર બહુ નાની હતી છતાં ઘણું બધું યાદ છે...ઘરની બહાર નીકળ્યા પછી હવે જવું ક્યાં? ઇવટે ગામની ભાગોળે આવેલા મંદિરની પાછળની દિવાલે કંતાન લટકાવી અમે ત્યાં સુવાનું શરૂ કર્યું. ગામના ઓળખીતા પાળખીતા લોકોને ખબર પડી એટલે એ લોકો કોઈ કોઈ વખત દયા ખાઈને...છેટા ઊભા રહીને...અમારી થાળીમાં ખાવાનું નાખતા. સાહેબ, અમે રાતો રાત ભિખારી બની ગયાં હતાં. બાપાને તો હવે કોઈ કડીયા કામ પણ આપતું નહોતું.

એક પુનમની વહેલી સવારે પુજારી મંદિરની પાછળ અમારે ઝુંપડે આવ્યા. દુર ઊભા રહીને એમણે ધમકી આપી.

“અલ્યા, હાંભળો. આજે પુનમના તહેવારને લીધે મંદિરમાં ઘણા મોટા મોટા લોકો આવશે. એટલે હવે અહીંથી નીકળીને ક્યાંક બીજે જતાં રહો અને ત્યાં તમારાં પાપ કર્મા ભોગવીને પુરાં કરો....જાવ. નહીં જાવ તો લોકોને બોલાવીને ઘક્કા મારવા

પડશે.”

મારાં માબાપે ત્યાંથી એમનાં બે વાસણ, કંતાનના ટુકડા અને બીજી સામગ્રી ઉપાડી. મારી માએ મને કેડમાં તેડ્યો અને ચાલવા માંડ્યું. ક્યાં જવું? કોઈ મંઝીલ તો હતી નહીં. શહેર તરફ આગળ વધ્યાં. શહેરમાં અમારા જેવા તરછોડાએલા નીરાધાર લોકો ક્યાંક પડ્યા હોય છે એટલી ખબર હતી. અમે પણ ત્યાં સમાઈ જઈશું. બસ...ત્યારથી અમે ત્રણ જણાંએ આ કુટપાથ ઉપર ધામા નાખેલા...મારા બાપા રક્તપીત્તથી ખવાઈ ગયેલી આંગળીઓવાળા એમના હાથ લાંબા કરીને ભીખ માગતા અને અમારુ પેટ ભરતા.” ગંગલાને ડુમ્મો ભરાઈ આવ્યો. મેં એના ખભે હાથ મુક્યો. “સાહેબ, એક રાતે રીક્ષાની હળફટમાં આવી જતાં મારા બાપા ત્યાં જ મરી ગયા. એમની લાશનું શું થયું એ પણ મારી માને ખબર નહોતી. હું તો બહુ જ નાનો હતો.....”

ગંગલાની જીંદગીનું ઢાંકણું જરાક ઊંચું થતાં અંદરથી આટલી ઘગધગતી વરાળ નીકળશે એની મને ખબર નહોતી.

“તારી મા...”

“મારી મા ક્યાં છે...શું છે...એની મને કાંઈ ખબર નથી. પણ એ બહુ વ્હાલી મા હતી એટલી મને ખબર છે. મારા બાપુના મરી ગયા પછી મારી મા રોજ રાત્રે બહાર જતી. મને બાજુના ઝુંપડાવાળાને સોંપીને એ ક્યાંક જતી. એક રીક્ષાવાળો આવીને રોજ એને લઈ જતો. બેત્રણ કલાકે રીક્ષામાં પાછી આવતી ત્યારે મારે માટે સારાં સારાં ખાવાનાં પડિકાં લઈને આવતી. હવે મને સમજાય છે કે રોજ રાત્રે એ ક્યાં જતી હશે અને શું કરતી હશે...લાયાર અભાગી સ્ત્રી હતી....પણ વ્હાલથી ભરેલી મા હતી. એક રાત્રે તો એ પાછી આવી જ નહીં. હું મારા ખાવાના પડીકાની વાટ જોતો, ભૂખ્યો અને રડતો આ કુટપાથ ઉપર બેસી રહ્યો હતો. રડતો રડતો ક્યારે ઊંધી ગયો હોઈશ તે પણ ખબર નથી. સવારે ઊઠ્યો ત્યારે એકલો હતો...અનાથ હતો...એ રાત પછી મારી મા કદી પાછી આવી જ નહીં...સહેજ સમજણો થયો ત્યારે કાને અફવાઓ આવવા લાગી કે એ તો મરી ગઈ છે...કોઈ કહે છે કે પેલા રીક્ષાવાળા સાથે ભાગી ગઈ છે...કોઈ કહે છે કે પોલીસવાળાઓએ એને જેલમાં પૂરી દીધી છે...કોઈ વળી કહે છે કે એનું ખૂન કરી નાખવામાં આવ્યું છે...ગુંડાઓએ એને જબરજસ્તીથી પકડીને ક્યાંક પુરી રાખી છે. કંઈ ખબર નથી. સાહેબ, આ શહેરમાં મારા બાપા જેવા કેટલાય રોજ મરે છે. અને મારી મા જેવી કેટલીય સ્ત્રીઓ ગાયબ થઈ જાય છે. કોઈને કશી પડી નથી. હું...એકલો અટુલો...ગરીબ...ભિખારી...મારી માને ક્યાં અને કેવી રીતે શોધું? મારું કોણ સાંભળે...” ગંગલો ધ્રૂસકે ચઢી ગયો.

ગંગલાની આ કહાનીથી હું હયમચી ગયો. મેં એના ખભા ઉપર હાથ મૂકી આશ્વાસન આપવા માંડ્યું. સ્વચ્છતાના અભાવે, એનાં કપડાં અને એના શરીરમાંથી ખૂબ વાસ આવતી હતી. પણ હું મારી સૂગ ગળી ગયો. આ સૂગની ક્ષણ નહોતી. છુંદાઈને ક્યાંય ફેંકાઈ ગયેલા નાનકડા હૈયાને હાથમાં લઈ એમાં જીવ રેડીને અંદર ચેતન લાવવાની ઘડી હતી. ચાલુ રીક્ષાએ મેં એને મારી પાસે લીધો. એ શાંત પડ્યો.

ગંગલાનું મન જરા બહેલાય એટલા માટે જે કામ મોડેથી કરવાનું હતું તે મેં પહેલાં કર્યું...હું એને એક રેડીમેડ કપડાંની દુકાનમાં લઈ ગયો. ત્યાંથી એના માપના બે ઝભ્ભા, લેંઘા અને થોડાં અંડર-વેર અપાવ્યાં. એક જોડ ચંપલ લીધાં. ગંગલી માટે પણ કપડાંની થોડી ખરીદી કરી. ખરીદી કરીને અમે દુકાનમાંથી બહાર પડ્યા. બે હજાર જેટલા રુપિયા મેં ખર્ચી નાખ્યા હતા. કેટલા ડાંલર....! મારે માટે શું મોટી વાત હતી! પણ એ ડાંલરની સામે અત્યારે ગંગલાના ઉમંગની, એના આનંદની, એના સપનાંની કોઈ કીમત આંકી શકાય એમ નહોતું!

ત્યાર પછી બીજાં બેત્રણ સ્થળે હું એને મારી સાથે જ લઈને ફર્યો. સાંજના પાંચેક વાગી ગયા હતા. ગરમીમાં હું કંટાળી ગયો હતો.

“ગંગલા, હવે આપણે પાછા ઘેર જઈએ. કાલે પાછો તું બંગલા ઉપર આવી જજે. ચોખ્ખાં નવાં કપડાં પહેરીને આવજે. લવાય તો ગંગલીને પણ લાવજે. હવે તારા રહેવાની વ્યવસ્થા મારે તને સમજાવવાની છે. ચાલ બેસી જા. હું તને સ્ટેશન ઉપર ઉતારી દઉં...” અમે એક રીક્ષા ઊભી રાખી.

સ્ટેશન આવ્યું એટલે ગંગલો રીક્ષામાંથી ઊતરી ગયો. નવાં કપડાંનું બંડલ લઈને ચાલતા જતા એના પગનો થનગનાટ મને દૂરથી પણ સંભળાતો હતો. એની એ ઉત્તેજના જોઈને મને વળી ઓર મઝા આવતી હતી. હું કાંઈ ફળની આશા રાખ્યા વિના કર્મ નહોતો કરી રહ્યો. એ બધી તો ગીતાની વાતો છે.

એ રાત્રે, અમેરીકામાં ઘરે બધું કેમ છે એ જાણવા, મેં મારી પત્નીને અમેરીકા ફોન કર્યો. કામની વાત પત્યા પછી મેં સાહજ ગંગલાનો ઉલ્લેખ કર્યો.

“હવે એવા તો કેટલાય ગાનારા ગંગલા ઈન્ડીયામાં પડ્યા છે. તમે કેટલાકનું કરતા ફરશો...” આ જ રીતનો કાંઈક જવાબ મળશે એની મને ખબર હતી. મેં તરત વિષય બદલી નાખ્યો અને બધું હેમખેમ છે એ જાણી લઈને ફોન બંધ કર્યો.

બીજા દિવસે ગંગલો પાછો આવી ગયો. આજે એ નવાં કપડાં પહેરીને વટમાં આવ્યો હતો. પણ માથામાં વઘારે પડતું તેલ નાખેલું હતું.

વડોદરાની એક સોસાયટીમાં મારા નાનાભાઈનો બે બેડરૂમનો નાનો બંગલો હતો. અવડ પડ્યો રહેતો. લોકો બહારથી પાણીના નળ પણ ચોરી જતા. ખૂબ ભાંગફોડ થયા કરતી હતી. ત્યાં હું ગંગલાને લઈ ગયો.

“ગંગલા, આ બંગલાના એક રૂમમાં તારે રહેવાનું બંગલાની સ્વચ્છતા અને દેખરેખ રાખવાની. બોલ...ફાવશે? તારી સાથે ગંગલી રહેવા આવે તો પણ મને વાંધો નથી.”

“હા સાહેબ...ફાવશે. બરાબર સ્વચ્છ રાખીશ. બધા પડોશીઓની જેમ જ રહીશું. કોઈની ફરિયાદ નહીં આવે સાહેબ...હું બરાબ છોકરો નથી સાહેબ...મારે કોઈ લુચ્યા લફગા દોસ્તારો નથી...ગંગલી પણ બહુ મહેનતુ છે.” બોલતાં બોલતાં એ ઢીલો થઈ ગયો. ઝુંડામાંથી રાતોરાત બંગલામાં! આ બધું એકાએક જે બની રહ્યું છે એ એને હજુ પણ જાણે સાચું નહોતું લાગતું. કોઈ સપના જેવું લાગતું હતું.

“ગંગલા, પણ આ ગંગલી છે કોણ? તું એને ક્યાં અને કેવી રીતે મળ્યો? એનાં માબાપ છે?”

“સાહેબ, એ પણ મારા જેવી જ ભટકતી અનાથ છોકરી છે. એક દિવસ સાંજે ગાડીમાંથી ઊતરી હું મારા ખોરડે જતો હતો. પાટા ઓળંગવાના પૂલ ઉપર ચઢ્યો. એ પૂલ ઉપર ખૂણામાં લપાઈને પડી હતી. ભૂખી તરસી ચૂપચાપ રડતી હતી. એના ઉપર મારી નજર પડી. એની પાસે જઈને મેં એને સરખી રીતે બેઠી કરી. સાહેબ, લોકો પૈસા ખર્ચીને ફીલમમાં આ રીતનાં ભિખારીઓના સીન જોવા જાય છે. ફીલમમાં બધું જોઈને લોકો રડે છે. પણ રોજ એમની આંખ આગળ બનતું હોય છે તે નથી જોતા. ઘેર જઈને ખાવા માટે મેં મારા માટે પ્લેટફોર્મ ઉપરથી શાક-પુરીનું પડીકું ખરીદેલું હતું. એ એની સામે મૂક્યું. એ તો એના ઉપર તૂટી પડી. ખુબ જ ભુખી હશે. એણે ધાયું હોત તો એ બધું જ ખાઈ ગઈ હોત. પણ થોડું ખાધા પછી બાકીનું મને ખવરાવવા એણે ખુબ આગ્રહ કર્યો. પછી તો અમે સાથે જ ખાધું. ખાઈ લીધા પછી હું મારા ખોરડે જવા ઊભો થયો. પુલનાં પગથિયાં ઉતરતાં પહેલાં મેં પાછું વાળીને એના તરફ જોયું. એ પણ મારા તરફ જોઈ રહી હતી. એની આંખો જાણે મને પુછતી

હતી ‘હું તારી સાથે આવું? મારે જવા માટે કોઈ જગા નથી.’ મેં હાથથી એને ઈશારો કર્યો ‘ચાલ આવી જા..’ એ દોડતી આવી. બસ, સાહેબ...તે દિવસથી એ મારી સાથે રહે છે. મને એની હૂંફ છે. એને મારી હૂંફ છે. એને મારા વગર ગમતું નથી. મને એના વગર ગમતું નથી. હું એની કાળજી રાખું છું અને એ મારી કાળજી રાખે છે. પછી મેં એનું નામ ગંગલી રાખી દીધું...બસ...”

ગંગલાની વાત સાંભળીને મને મનમાં બહુ હસવું આવ્યું. હું તો સૂક્કીસટ, ઠંડો વેપારી છું. બાકી કોઈ કવિ આ વાત સાંભળે તો પ્રેમની કવિતા લખી નાખે. ગરીબીમાં ખીલી રહેલી નાનકડી પ્રેમ કહાની!

પછી

એક મોટી લગઝરી હોટેલમાં હું ગંગલાને લઈ ગયો.

“ગંગલા...ચાલ, આ હોટેલમાં થોડું ખાઈએ. તને ભૂખ લાગી હશે.”

હું પોતે તો કદી હોટેલ રેસ્ટોરન્ટમાં બહાર ખાતો નથી પણ મારે ગંગલાને જુદી દુનિયા ધીમે ધીમે બતાવવી હતી. હોટેલમાં પ્રવેશતાં અને ત્યાં જમતાં એના મોં પરના હાવભાવ મારે જોવા હતા અને એના આ આશ્ચર્યનો આનંદ લેવો હતો. અમે અંદર ગયા. ગંગલાને મારી સાથે જોઈને વેઈટરો એક વિચિત્ર નજર અમારા ઉપર નાખતા હતા. મને એની કાંઈ પડી નહોતી. એમને તો ટીપ મળે એટલે સલામ ભરે. અને ટીપ તો મારી પાસે ઘણી હતી. બરાબર સજાવેલા એક ટેબલ ઉપર જઈને અમે બેઠા. ગંગલાને મેં ઘરાઈને લક્ઝરી હોટેલનો અનુભવ કરાવ્યો...જમાણ્યો. અલભત, આ હોટેલ કાંઈ અમેરીકાની હીલ્ટન કે મેરીઆટ જેવી આલીશાન તો નહોતી.

હોટેલમાંથી નીકળીને પાછી રીક્ષા કરીને અમે ગુરુજીને ઘેર પહોંચ્યા.

“ગુરુજી, મેં ફોન ઉપર વાત કરી હતી તે આ ગંગારામ.”

મરુ ગંગલાનું નામ થોડું સુધાર્યું. “મારી હાજરીમાં આપ એને થોડો સાંભળી લો તો સારું.”

ગુરુજીએ હારમોનિયમ ખેંચ્યું. પોતે સારેગમ બોલ્યા.

“આ સારેગમ બોલ જોઈએ...” ગુરુજીએ ગંગલાને કહ્યું.

તરત જ ગંગલાએ આબેહૂબ એ જ સુર પોતાના ગળામાંથી કાઢ્યા. ગંગલાનો અવાજ સાંભળીને ગુરુજી અવાક બની ગયા.

“ભાઈ, આ છોકરાનું ગળું બહુ તૈયાર છે. જલ્દી શીખશે...”

ગુરુજીએ બહુ આનંદ વ્યક્ત કર્યો.

“ક્યારથી શરૂ કરશો? એ આપની પાસે રોજ તાલીમ લેવા આવશે.”

મેં ગંગલાને ગુરુજીના ચરણસ્પર્શ કરવા કહ્યું. પછી એમની રજા લઈ અમે બહાર નીકળ્યા. મોટા રસ્તા ઉપર આવી અમે એક ગુલમહોરના ઝાડ નીચે આવી ઊભા રહ્યા.

“ગંગલા, સાંભળ, હવે તારું બધું બરાબર ગોઠવાઈ ગયું છે. બે ત્રણ દિવસમાં મારે પાછું જવાનું છે.”

“મુંબઈ પાછા જવાના? હું તમને ત્યાં મળવા આવીશ. મારે તો ગાડીની ટિકિટ પણ લેવી નથી પડતી.”

“ના...ગંગલા હવે તારે ગાડીઓમાં રખડવાનું નથી. ભૂલી ગયો? હવે તો તારા તારા સંગીત શિક્ષણ ઉપર ધ્યાન આપવાનું છે. અને હું મુંબઈ નથી રહેતો.”

“તો...? ક્યાં રહો છો?”

હું બહુ દૂર રહું છું. અમેરીકા...” ગંગલાના મોઢા ઉપર ગુંચવાડો દેખાયો. એને અમેરીકા વિષે કાંઈ ખ્યાલ આવ્યો નહી. “ગંગલા, જો બરાબર સાંભળ. સંગીત શીખવાની તારી ફીના પૈસા અને તારા તથા ગંગલીના ભરણ પોષણના પૈસા દર મહિને તને મળી જાય એવી વ્યવસ્થા પણ મેં કરી છે. હવે તારે મહેનત કરીને સંગીત શીખવાનું છે. કશી ચીંતા તારે માથે નથી. બોલ

બરાબર સંગીત શીખીશ ને? મને નિરાશ નહી કઈ ને?”

“ના સાહેબ...” ગંગલો રડી પડ્યો. મેં એની પીઠ પંપાળી. એની જીંદગીમાં એકાએક આ બધું શું...કેવી રીતે...અને કેમ બની રહ્યું છે એ એની સમજમાં નહોતું આવતું. પણ એ ખુબ આનંદમાં હતો

“ગંગલા, મને પણ મારી નાની ઉમ્મરમાં એક બહેને આ જ રીતે થોડી મદદ કરીને ટેકો કર્યો હતો. એમની એ મદદ પછી તો હું મારી મહેનતથી ક્યાંનો ક્યાં આગળ વધી ગયો. તું પણ સંગીતનો મોટો ઉસ્તાદ થા, મોટો પંડિત બન એવા મારા આર્શિવાદ છે...લે આ થોડા પૈસા. પેલા ઘરમાં રહેવા માટે તારે માટલું, સઘડી, શેતરંજી...એવું બધું લાવવું પડશે ને!” મેં એના હાથમાં પાંચસો રૂપિયા મૂક્યા. આટલા બધા રૂપિયા! એને વિશ્વાસ બેસતો નહોતો.

“ગંગલા, હવે તું જા. મારે એક બે કામ શહેરમાં પતાવવાં છે એ પતાવીને હું પણ જઈશ. પછી હું તને અવાર નવાર કાગળ લખીશ.”

ગંગલો મારા તરફ તાકી રહ્યો. એના મોઢા ઉપર મને જબરો ભય દેખાયો. હાથમાં આવેલું આ આખું સપનું પાછું છીનવાઈ તો નહી જાય ને! એવો ફફડાટ એના મોં ઉપર મને દેખાયો. હાથમાંના પૈસા જાણે એ મને પાછા આપવા માંડ્યો.

“સાહેબ...” એનો અવાજ ધ્રુજતો હતો. “મને તો વાંચતાં લખતાં એટલું બધું આવડતું નથી. તમારો કાગળ હું કેવી રીતે વાંચીશ? તમને જવાબ લખીને આ બધો હિસાબ કેવી રીતે લખી મોકલીશ? ગંગલીને પણ કશું નથી આવડતું. અમે બંને સરખાં જ છીએ...સાહેબ...”

મેં માઈં હસવું દબાવી રાખ્યું.

“એમાં આટલું બધું ગભરાવાની શી જરૂર છે ગાંડા? વાંચતાં લખતાં પણ થોડું થોડું શીખી લેવાનું. એમાં શું મોટી વાત છે? જે બંગલામાં તું રહેવા જવાનો છું ને, એ જ સોસાયટીમાં એક દાદા રહે છે. બહુ ભલા છે. એ પણ એકલા જ છે. હું એમને વાત કરીશ. એ તને થોડું થોડું વાંચતાં લખતાં શીખવે એવું કહીશ. તું પણ એમનું ધ્યાન રાખજે. એ તને બહુ સરસ રીતે વાંચતાં લખતાં શીખવશે. થોડું થોડું અંગ્રેજી પણ. ગંગલા, મહેનત કરીએ તો બધું જ થાય...અને તું હવે મહેનત કરવા તૈયાર છું.... બરાબર?”

એણે હકારાત્મક ડોકું ધૂણાવ્યું. વાંચવા લખવાના અભાવે એનું સપનું હું પાછું ઝૂંટવી લેવાનો નથી એની એને ખાત્રી થઈ. એ થોડું મલક્યો.

“ચાલ..જા...હવે ભાગ અહીંથી...” મેં એને ઘબ્બો માર્યાં.

ગંગનમાં ઉડતો હોય એવો નિરાંતનો શ્વાસ લઈ, મને પગે લાગી, એ ત્યાંથી નીકળી ગયો.

એના ગયા પછી માઈં અમેરીકન ભેજું હિસાબ કરવા લાગી ગયું....આ છોકરા પાછળ વરસે દીવસે થોડા અમેરીકન ડોલર ખર્ચવા પડે તો પણ લેખે લાગે એમ છે. રોકેલી રકમ ઊગી નીકળશે.... investment of a few lousy bucks in two beautiful young lives! Not a bad deal at all! Let's wait for the return. ચારેક વરસ સુધી ખર્ચ ઉઠાવવો પડે તોય શું?

હું અમેરીકા આવી ગયો. યથાવત મારા કામમાં....બીઝનેસ વધારવામાં....પૈસા કમાવામાં પાછો લાગી ગયો. એકાદ વર્ષ વીત્યું.

ઈન્ડીયામાં મેં ખરીદેલા human stocks કેવું કરી રહ્યા છે એ જાણવા હું કોઈ કોઈ વાર સંગીત શિક્ષકને ફોન કરતો.

“ભાઈ, છોકરો બહુ મહેનતું છે. એક વરસમાં તો બહુ આગળ વધી ગયો છે. ઘરે અભ્યાસ કરવા માટે મેં એને મારો જુનો તાનપૂરો આપ્યો છે. બીજા એકાદ બે વરસ પછી તો એને

કોઈ મોટા નામી પંડિત કે ઉસ્તાદ પાસે મોકલવો પડશે....” ગુરુજી બોલ્યા.

આ રિપોર્ટ સાંભળીને હું ખૂબ ખુશ થયો.

“આપ મને એની એક ટેપ કરીને મોકલી શકશો?”

“જરૂર....પણ ભાઈ, એક બરાબ સમાચાર છે.”

“શું બન્યું છે?” હું થોડો ગભરાયો.

“ભાઈ, ગંગલો જે બંગલામાં રહે છે ત્યાં સોસાયટીના કેટલાક લોકો બહુ ધમકીઓ આપીને એને હેરાન કરે છે. ગંગલો કોઈ છોકરી સાથે રહે છે તે લોકો સહન કરતા નથી.”

મેં મારા કપાળે હાથ કુટ્યો.

“સારુ ગુરુજી. હું એ સંભાળી લઈશ. તમે મને એની ટેપ મોકલી આપો.”

મહિના પછી ટેપ આવી. બહુ ઉત્સુકતાથી મેં ટેપ મારા સ્ટીરીયોમાં મૂકી. તાનપૂરાના ઘનઘનાટ સાથે ગંગલાનો અવાજ સાંભળતાં જ મારાં ડંવાડાં ઝણઝણી ઊઠ્યાં. ગંગલો હવે professional singer - “પંડીત ગંગારામ” બની જશે. રેલ્વેના ડબ્બામાં ગાતા ભીખારી ગંગલાના જીવનનો આ નવો વળાંક.

* * *

ઈન્ડીયાથી આવતા કલાકારો અમેરીકામાં આવીને નામ તથા દામ કમાઈ જાય છે. ગંગલાને પણ હવે “કલાકાર” તરીકે પ્રમોટ કરવા મેં ખટપટ કરીને એને વીઝીટર તરીકે બોલાવ્યો.

મારા ઘરમાં જ એનો પહેલો કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો. મારી ઑફીસમાંથી ત્રણચાર ગોરાં છોકરા-છોકરીઓ પણ એને સાંભળવા આવેલાં. એ રાત્રે ગંગલાએ ગાવા ઉપરાંત અદભુત રીતે સારંગી પણ વગાડેલી. એના સારંગી વાદન ઉપર ગોરાં છોકરા-છોકરીઓ અત્યંત મંત્રમુગ્ધ થઈ ગયેલાં. રાતના આ કાર્યક્રમ પછી મને એક વાતનો પૂરો સંતોષ થયો....મારી રોકેલી મૂડીનો નફો ધારવા કરતાં મને ઘણો....ઘણો...વધારે મળી ગયો. રસ્તા ઉપર સડતી એક જુવાન જીંદગીને ઉઠાવી એને ઊંચે લાવી શકવાનો પરમ સંતોષ મેં અનુભવ્યો. I have touched one life....

નક્કી કર્યા પ્રમાણે બીજા દીવસે સવારે દસ વાગે એક ગોરી છોકરી ગંગલાને ડીઝની લેન્ડ લઈ જવા આવીને ઊભી રહી. ગંગલો પણ આ છોકરીની આતુરતાથી રાહ જોતો હતો. ગંગલાની આંખોમાં મને વીકાર દેખાતો હતો. પહેલી વાર ગંગલો ગોરી છોકરીના નીકટ સંપર્કમાં આવવાનો હતો. એ છોકરી સાથે આખો દીવસ ગાળવાનો હતો.

મારી ફરજ સમજીને મેં ગંગલાને ટકોર કરી.

“ગંગલા, અમેરીકાની જાહોજલાલી અને રુપરંગ બહુ સુંદર છે. એનાથી લોભાઈને આંધળાની જેમ ક્યાંય લપસી ના જતો. ઈન્ડીયામાં તારી રાહ જોતી ગંગલીની ભકતી અને એનો પ્રેમ ભુલી ના જતો.”

મારી ટકોર સમજી ગયો હોય એમ ગંગલો નીચા મોઢે છોકરીની ગાડીમાં બેઠો. II

રહાઈ ભીખારી માજવતાજો પત્રીચય
ચ્યારેક લખીજે રીતે મોકલીશ.